

*Hüseynova Nigar Rəhman qızı, doktorant,
Bakı Biznes Universiteti,
Ünvan: H.Zardabi küç. 88a, AZ1122, Bakı, Azərbaycan,
E-mail: nigarraahmanovna@gmail.com,
© Hüseynova N.R., 2020*

UOT 664:001.12.18
JEL L60, L66

AZƏRBAYCANDA YEYİNTİ SƏNAYESİNİN İNKİŞAFI VƏ İNVESTİSİYANIN PRIORITYET İSTİQAMƏTLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - Azərbaycanda kənd təsərrüfatı və yeyinti sənayesi məhsullarının istehsalını artırmaq üçün bu sahələrin mövcud vəziyyəti, qarşılıqlı əlaqələri və investisiya qoyuluşunun prioritet istiqamətlərini araşdırmaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”nə, “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”na, regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramlarına uyğun kənd təsərrüfatı və sənayenin inkişafı, investisiya qoyuluşunun formalaşdırılması istiqamətlərinə uyğun iqtisadi-statistik üsullarla araşdırmalar, metodoloji yanaşmalar aparılmışdır.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - ondan ibarətdir ki, tədqiqat nəticələrindən, irəli sürülən təkliflərdən, kənd təsərrüfatı ilə yeyinti sənayesinin inkişafı, integrasiyası və investisiya qoyuluşu layihələrində istifadə edilə bilər.

Tədqiqat nəticələri - statistik məlumatlar və mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsinə əsaslanır və kənd təsərrüfatı ilə yeyinti sənayesinin inkişafına birlikdə baxılması investisiyalasdırılması nəticəsində nail olmaq olar.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - məqalədə kənd təsərrüfatının inkişafı ilə yeyinti sənayesinin inkişafına və investisiya qoyuluşuna birlikdə baxılır. Bu sahələrin inkişafına investisiya qoyuluşu, onların integrasiyası və ərzaq təminatı baxımından qiymət verilməsi əsaslandırılır. Mövcud ehtiyatlardan istifadə edilməsi üçün konkret faktlar əsasında investisiya qoyuluşunun prioritet istiqamətləri müəyyənləşdirilir.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı istehsalı, yeyinti sənayesi, potensial ehtiyatlar, investisiya, prioritet istiqamətlər, infrastruktur.

G İ R İ Ş

Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar milli iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi yeyinti sənayesinin inkişafına və sahədə sahibkarlığın formalaşmasına imkan yaratmışdır. 1995-ci ildən başlayaraq aqrar islahatlar nəticəsində torpaq və əmlak payçılara verildi. Daha sonra emal və xidmət müəssisələri özəlləşdirildi. Bütün bunlar yeni mülkiyyət münasibətlərinin formalaşdırılmasına, kənd təsərrüfatı və yeyinti məhsulları istehsalının artırılmasına zəmin yaratdı. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı ilə məşğul olan pambıq təmizləmə zavodları, şərab, konyak, tütün, çay, konserv müəssisələri, kənd təsərrüfatına xidmət

edən tikinti, təmir, nəqliyyat müəssisələri, bir sıra infrastrukturular xüsusi mülkiyyətə verildi. Müəssisələr və sahibkarlığın dəstəklənməsi üçün bir çox qanunlar, dövlət proqramları, sənayenin inkişafı proqramı, strateji yol xəritəsi və s. sənədlər qəbul edildi. Sərbəst istehsal-iqtisadi münasibətlər formalaşdıqca istehsalın həcmi artmağa başladı. Kənd təsərrüfatı istehsalının 1996-cı ildən başlayaraq dinamik artımı təmin edildi. 2000-2018-ci illərdə əsas ərzaq məhsulları istehsalı 1,2 - 2,1 dəfə; kənd təsərrüfatı məhsulları ixracı 2,0 - 2,5 dəfə artdı. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artımı yeyinti sənayesi məhsulları istehsalının əsas mənbəyi olduğundan bu sahədə də dinamik inkişaf təmin edildi. Bununla belə, hələ kənd təsərrüfatının potensial ehtiyatlarından 40-60% istifadə edilir. Yeyinti sənayesinin inkişafı kənd təsərrüfatı ilə qarşılıqlı əlaqədə olduğundan burada bir çox problemlərin olduğu müəyyən edilir və yeyinti sənayesinə yönəldilən investisiyanın hələ tələbatdan aşağı olduğu göstərilir. Belə nəticəyə gəlinir ki, Azərbaycanda investisiya qoyuluşu kənd təsərrüfatının yeyinti sənayesi ilə əlaqəli inkişafını nəzərdə tutan prioritet istiqamətlər üzrə müəyyən edil-məlidir.

Ölkəmizdə 1995-ci ildən başlayaraq həyata keçirilən iqtisadi islahatlar yeyinti sənayesinin inkişafına və onun yeni iqtisadi münasibətlər daxilində formalaşmasına imkan yaratdı. Milli iqtisadiyyatın istehsal, emal və xidmət sahələrində müəssisələrin yuxarıdan planlaşdırılması əsasında idarə olunan təsərrüfat sistemi ləğv olundu və burada bazar münasibətləri prinsiplərinə uyğun yeni mülkiyyət münasibətləri formalaşdı. İqtisadi siyasət əməyə yaradıcı münasibət bəsləyən, çevik idarəçilik qabiliyyətinə malik olan mülkiyyətçilərin yaranmasına, sahibkarlığın və iqtisadiyyatın inkişafına təkan verdi.

Müstəqilliyini bərpa edən ölkəmiz ilk növbədə kənd təsərrüfatında islahatları həyata keçirdi, daha sonra emal və xidmət müəssisələrini özəlləşdirdi. Dövlətə məxsus torpaqların 56,9%-i dövlət mülkiyyətində saxlanıldı, torpaqların 23.5% bələdiyyə mülkiyyətinə verildi. İslahat aparılan 1393,3 min hektar torpaq sahəsi və ya torpaqların 19,6%-i pay almaq hüququ olan 872 min ailəyə verildi. Təsərrüfatlara məxsus əmlak (texniki, binalar, mal-qara və s.) 826 min nəfərin xüsusi mülkiyyətinə əmlak payı kimi verildi. Təsərrüfatların özəlləşdirilən torpaq və əmlakı hesabına pay almış payçıların bir hissəsi birləşərək kooperativ, kiçik müəssisə, fərdi, kəndli təsərrüfatı yaratdılar. Yeni mülkiyyət münasibətləri əsasında formalaşan müəssisələrə daxili və xarici investisiyalar qoyuluşu artmağa başladı.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Araşdırmalar göstərir ki, Respublika Prezidentinin sərəncamı ilə bir çox emal müəssisələri və xidmət təşkilatları özəlləşdirildi. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı ilə məşğul olan pambıq təmizləmə zavodları şərab, konyak müəssisələri, tütün və çay fabrikləri, konserv zavodları, 1996-cı ildən özəlləşdirilməyə başlandı. Kənd təsərrüfatına xidmət edən tikinti, təmir müəssisələri, yeyinti sənayesi, çörək və çörək məhsulları müəssisələri, bir sıra infrastrukturular və obyektlər, quşçuluq və nəqliyyat müəssisələri özəlləşdirildikdən sonra inhisarçılıq ləğv edildi. Tədqiqatlar göstərir ki, 1996-cı ildən başlayaraq aqrar sahədə mövcud olan 8 tütün fabriki, 16 çay, 17 şərab, 22 pambıq təmizləmə, 47 konserv zavodu, 108 üzümün ilkin emalı müəssisəsi, 295 xidmət müəssisəsi və təşkilatları (onlardan 182 maddi-texniki təchizat, 68 kənd-kimya, 22 tikinti, 8 üzüm-dirək müəssisəsi və s.) özəlləşdirildi (6.s.400). Bu müəssisələrin özəlləşdirilməsi, onların xüsusi mülkiyyətə keçirilməsi istehsalın strukturunun təkmilləşdirilməsinə, iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərdi. Bununla yanaşı, ölkədə islahatların dərinləşdirilməsi və sahibkarların dəstəklənməsi tədbirləri həyata keçirildi. Bir çox qanunla-

rın qəbul edilməsi, regionların inkişafına dair dövlət proqramları, ərzaq təhlükəsizliyi proqramı, sənayenin inkişafı proqramı, strateji yol xəritələri və s. kimi dövlət əhəmiyyətli sənədlərin qəbul edilməsi milli iqtisadiyyatın inkişafına, o cümlədən yeyinti sənayesi müəssisələrinin fəaliyyətinin gücləndirilməsinə əhəmiyyətli təsir etdi. Göstərilən sistemli və ardıcıl tədbirlər nəticəsində respublikamızın bütün rayonlarında yeni müasir texnologiyalar əsasında fəaliyyət göstərən müəssisələr yaradıldı. İstehsal, emal, infrastrukturun inkişafı nəticəsində dünya bazarlarına tələbata uyğun rəqabət qabiliyyətli kənd təsərrüfatı və emal məhsulları çıxarılır. Belə ki, hazırda meyvə, qoz, fındıq, zeytun, bitki yağı, çay, şəkər tozu, şirə, qənd, şərab, konyak, siqaret, emal edilmiş tütün, təmizlənmiş pambıq, tərəvəz konservləri, mürəbbələr, şirniyyat məhsulları, barama və s. məhsullar dünya bazarında rəqabət qabiliyyətli məhsullar kimi böyük tələbat doğurur.

Bütün bunlar göstərir ki, bu inkişafın təmin olunmasında kənd təsərrüfatı istehsalının artırılması üçün ölkə rəhbərliyinin respublikanın müstəqilliyinin ilk illərindən ardıcıl və sistemli şəkildə həyata keçirdiyi tədbirləri əsaslı rol oynamışdır. Bunlara isə digər sahələrin inkişafına, sahələrin investisiya imkanlarının istər xarici, istərsə də daxili ehtiyatlar hesabına artırılması nəticəsində nail olunmuşdur.

Faktlar göstərir ki, kənd təsərrüfatında özəl mülkiyyətçilər formalaşdıqca, sərbəst istehsal münasibətləri inkişaf etdikcə məhsul istehsalı ildən-ilə artır. Təməli ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş aqrar islahatların başlamasından indiyə qədər olan dövrün təhlili göstərir ki, əvvəlki illərlə müqayisədə həm kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahəsinin və həm də məhsul istehsalının strukturunda bazarın tələblərinə uyğun müsbət dəyişikliklər baş vermiş, torpaqlardan istifadə xeyli yüksəlmişdir. Bu da bir daha aqrar sahədə həyata keçirilən siyasətin doğruluğunu təsdiq edir.

2006-cı ilin 23 martında Respublika Prezidenti İlham Əliyev İmişli rayonunda şəkər zavodunun açılış mərasimində çıxışında göstərmişdir ki, “Azərbaycanda qoyulan sərmayə özünü doğruldur. Ölkəmiz indi elə sürətlə inkişaf edir ki, hər bir sahəyə qoyulan vəsait qısa müddət ərzində özünü doğruldur və böyük gəlir gətirir. İş adamlarının, sahibkarlığın əsas məqsədi də budur”. Prezident investisiya qoyuluşu üçün həm əlverişli imkanlar, həm də kənd təsərrüfatları olduğunu göstərmişdir.

Aparılan uğurlu siyasət nəticəsində 2018-ci ildə 1995-ci illə müqayisədə taxıl istehsalı 1,6 dəfə, pambıq istehsalı isə 1,2 dəfə, tərəvəz istehsalı isə 1,3 dəfə, bostan istehsalı 1,1 dəfə, şəkər çuğunduru 7,5 dəfə, üzüm 2,1 dəfə, meyvə istehsalı 1,6 dəfə artmışdır. Aqrar islahatların nəticələri heyvandarlığın inkişafına da öz müsbət təsirini göstərmişdir. Belə ki, 1995-ci illə müqayisədə 2018-ci ildə respublikada mal-qaranın sayı 1,2 dəfə, qoyun və keçilərin sayı 1,1 dəfə, ət istehsalı (kəsilmiş çəkiddə) 1,6 dəfə və ya 128 min ton, süd istehsalı 1,7 dəfə və yaxud 828,6 min ton, yumurta istehsalı 1,9 dəfə və yaxud 801 milyon ədəd artmışdır.

Statistik məlumatlar göstərir ki, ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsində daxili istehsalı xüsusi çəkisi müqayisə olunan dövrdə xeyli yüksəlmişdir (Cədvəl 1). Artıq əhalinin kartof, tərəvəz, meyvə və bostan məhsullarına olan tələbatı daxili istehsal hesabına ödənilir, taxıl, ət, süd, yumurta məhsullarının tələbatının ödənilməsində isə xeyli irəliləyiş əldə olunmuşdur.

Cədvəl 1.

Azərbaycanda 2000 və 2018-ci illərdə adambaşına ərzaq məhsulları istehsalı (kq) (3,5)

	2000	2018	2018-ci ildə 2000-ci ilə nisbətən artım, dəfə
Taxıl və taxıl məhsulları	190	329	1.7
Kartof	59	92	1.6
Meyvə və üzüm	70	89	1.3
Tərəvəz və bostan məhsulları	131	196	1.5
Mal əti	22	33	1.5
Quş əti	2	13	6.5
Süd və süd məhsulları	130	212	1.6
Yumurta	83	171	2.1

Cədvəl məlumatlarından aydın olur ki, 2000-2018 illərdə əsas ərzaq məhsulların adambaşına olan istehsalı xeyli artmışdır. Əhalinin özünütəminatmə səviyyəsində də dəyişikliklər baş vermişdir. Göstərilənlərlə yanaşı, əhalinin istehlak xərclərində ərzaq məhsullarının payı 1995-ci ildə 76%, 2018-ci ildə 41,8 % olmuşdur. Bu azalma ilə yanaşı əhalinin müxtəlif xidmətlərə görə istehlak xərcləri 6.0%-dən 2018-ci ildə 41.0%-ə çatmışdır (3).

Kənd təsərrüfatının inkişafı və ərzaq məhsullarının səviyyəsi əsasən özəl strukturların formalaşması və müstəqil fəaliyyəti ilə əlaqədar olmuşdur. İstehsal olunan məhsulların 99.8 %-i özəl bölmənin payına düşür. 2005-ci il kənd təsərrüfatının inkişafında uğurlu il olmuşdur. Əksər kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının xeyli artması hesabına 2005-ci ildən indiyədək ümumi məhsulun artımı (2010 və 2014-cü il istisna olmaqla) təmin edilmişdir. Heyvandarlıq məhsullarının artımı dinamik xarakter almışdır.

Ölkədə istehsal olunan bitkiçilik məhsullarının ixracı da ildən-ilə artmaqdadır. 1996-cı ildə respublikadan 55,1 milyon ABŞ dolları dəyərində bitkiçilik məhsulları ixrac edilmişdirsə, 2004-cü ildə bu göstərici 92,1 milyon, 2005-ci ildə isə 219 milyon, 2018-ci ildə isə 585,4 milyon ABŞ dolları olmuşdur. İdxal olunan kənd təsərrüfatı və emal məhsullarının həcmi 9,2 % azalmış, ixrac məhsullarının həcmi isə 2,7 dəfə artmışdır (3).

Aqrar siyasətin formalaşması istiqamətində Respublika Prezidentinin imzaladığı qanun, fərman və digər normativ-hüquqi sənədlər aqrar islahatların daha da dərinləşməsinə və kənd təsərrüfatında sahibkarlığın inkişafına əsaslı təkan vermişdir. Ötən illər ərzində kənd yerlərində canlanma əmələ gəlmiş, kənd əhalisinin iqtisadi-sosial vəziyyətinin yaxşılaşması prosesi müşahidə olunmaqdadır.

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin liberallaşdırılması, təsərrüfatların fəaliyyətinə əsassız müdaxilələrin qarşısının alınması, idxal-ixrac əməliyyatlarında sərbəstlik yaranması, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı üçün gətirilən mal-materialların idxalında rüsumların ləğv edilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların 1999-cu ildən başlayaraq indiyədək torpaq vergisi istisna olmaqla qalan vergilərdən azad edilməsi

aqrar sahədə məhsul istehsalının artımına böyük kömək göstərmişdir.

1 yanvar 2019-cu il tarixə respublika əhalisinin 47,2%-i kənddə yaşayır. Məşğul əhalinin isə 36,3 % kənd təsərrüfatı sahəsində işləyir (5, s.53). Aparılan təhlillər deməyə əsas verir ki, rayonlarda yerli xammal və materiallardan, təbii ehtiyatlardan və əmək resurslarından səmərəli istifadə etməklə bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanaraq aqrar sahəni daha da inkişaf etdirməyə, daha çox kənd təsərrüfatı və emal məhsul istehsalına nail olmaq olar. Biz xammal və ərzaq təminatını yaxşılaşdırmaq baxımından kənd təsərrüfatı ilə yeyinti sənayesini əlaqəli baxılmasını məqsədə uyğun hesab edirik.

Görülmüş işlərlə yanaşı kənd təsərrüfatı və emal sənayesində qarşıda duran vəzifələr və həlli vacib hesab edilən məsələlər hələ çoxdur. Belə ki, sahibkarların maliyyə və texniki bazasının zəif olması, sahələrə investisiyanın ayrılmasının məhdudluğu, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının gəlirlərinin qeyri-stabil və aşağı olması, yerlərdə müasir tələblərə cavab verən xidmət müəssisələrinin olmaması, kəndlərdə istifadə olunan texnikaların 90-95%-nin istismar müddətinin başa vurması, damazlığın və toxumçuluğun müasir tələblərə cavab verməməsi, torpaqların şoranlaşmasının getdikcə artması, istehsalçıların maliyyə imkansızlığı səbəbindən mineral gübrələrdən və pestisidlərdən istifadə edə bilməməsi sahibkarların məhsul istehsalında rastlaşdığı əsas problemlərdəndir.

Bir ictimai-siyasi formasiyadan digərinə keçidin doğurduğu problemlərin sürətli həlli istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə 24 noyabr 2003-cü il tarixdə «Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında» imzalanan fərmanda ölkə iqtisadiyyatında müşahidə olunan dinamik inkişafın daha da sürətləndirilməsi yolları elmi-nəzəri və praktiki əsasda göstərilmişdir. Bu fərmanın əsas məramını iqtisadiyyatın neftdən asılılığının azalması, əvəzində milli sənayenin və istehsal potensialının artırılması təşkil edir. Həmin fərmanın davamı olaraq Prezident İlham Əliyevin fərmanları ilə regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair 4 Dövlət Proqramı (2004, 2009, 2014, 2019-cu il) qəbul edilmişdir. Bu proqramlar ehtiyatlardan daha səmərəli istifadə etməklə bölgələrin iqtisadi inkişafını paralel şəkildə əlaqələndirmək, mövcud fərqi aradan qaldırmaq, yeni istehsal və xidmət müəssisələri yaratmaq, yeni iş yerləri açmaq kimi vacib məsələlərin həyata keçirilməsini, regionlarda sahibkarlığın inkişafını sürətləndirməklə əhalinin məşğulluğunun artırılması və yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılmasını nəzərdə tutur.

Təhlil göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal artımı intensiv və ekstensiv yolla həyata keçirilir. Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılmasına baxmayaraq, mövcud potensialdan hələ tam istifadə edilmir. Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılmasına baxmayaraq, mövcud potensialdan hələ də tam istifadə edilmir. Bir çox sahibkarlar (2003-2019-cü illərdə) hər hektardan 60-65 sentner taxıl, 30-35 sentner pambıq, 350-400 sentner kartof, 350-380 sentner tərəvəz, 200 sentner meyvə və s. məhsullar əldə edə bilirlər. Beləliklə ölkə üzrə kənd təsərrüfatında potensial ehtiyatlar hələ çoxdur. Bunu aşağıdakı cədvəl məlumatlarından görmək olar.

Cədvəl 2.

Kənd təsərrüfatı bitkilərinin orta məhsuldarlığı (sent)
(5, s. 76, 85 -91)

Məhsullar	1996-2000-ci illərdə	2018-ci ildə	Potensial ehtiyatlar	2018-ci ildə 1996-2000-ci illərə nisbətən (dəfə)	2018-ci ildə potensial ehtiyatlara nisbətən (%)
Taxıl	19,0	30,0	60	1,6	50
Pambıq	9,1	17,6	30	1,9	58,7
Tütün	18,5	19,0	30	2,7	63,3
Kartof	92	149	200	1,6	74,5
Tərəvəz	149	162	300	1,1	54,0
Bostan	81	191	200	2,4	95,5
Meyvə və giləmeyvə	51,0	64,0	120	1,2	53,3
Üzüm	31,9	92,8	150	2,9	61,9
Çay	2,9	11,1	20	3,8	55,5

Cədvəl məlumatlarından görünür ki, 2018-ci ildə 1996-2000-ci illərə nisbətən bitkiçilik məhsulları istehsalı dəfələrlə artmışdır. Lakin 2018-ci ildə mövcud potensialdan 40-60 % az istifadə edilmişdir. Hesablamalar göstərir ki, 2018-ci ildə bitkiçilikdə mövcud potensialdan səmərəli istifadə edilərsə mövcud qiymətlərlə kənd təsərrüfatının ümumi məhsul istehsalını 1,1 dəfə və yaxud 420 milyon manat artırmaq mümkün olardı. Bununla belə, 2018-ci ildə bitkiçilikdə ehtiyatlardan istifadəni 1-2,3 dəfə artırmaq mümkün olardı. Bunun üçün hesab edirik ki, kənd təsərrüfatı istehsalı və emalın stimullaşdırılması tədbirləri həyata keçirilməli, sahələrə tələbatə uyğun investisiya yönəldilməlidir.

Regionların inkişafına yönəldilmiş digər tədbirlərlə yanaşı kənd təsərrüfatı istehsalçılarına investisiya ayrılmasının artırılması, aqrotexniki və aqrokimyəvi xidmətin yaxşılaşdırılması, onların yeni texnikalarla təmin olunması, yüksək məhsuldarlığa malik bitki sortları və damazlıq materialları ilə təmin olunması üçün damazlıq və toxumçuluğun, baytarlıq xidmətinin inkişaf etdirilməsi, mövcud emal müəssisələrinin modernləşdirilməsi, yenilərinin tikilməsi, intensiv texnologiyaların tətbiqi və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur ki, bu da kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının intensiv yolla artırılmasının prioritet istiqamətlərindən biri olmalıdır. Bununla yanaşı, “Aqrolizing” ASC-nə prioritet istiqamət kimi vəsait ayrılması mövcud ehtiyatları hərəkətə gətirməyə imkan verə bilər. “Aqrolizing” ASC-i yaradılandan dövlət büdcəsindən indiyə kimi texnika və avadanlıqların alınmasına 100 (yüz) milyonlarla manat ayrılmışdır. Təkcə 2018-ci ildə 1346 ədəd traktor, 692 ədəd kotan, 259 ədəd kultivator, 101 ədəd pambıqyığan, 118 ədəd taxılıyğan kombayn, 65 ədəd gübrə-səpən, 212 ədəd çiləyici və tozlayıcı maşınlar, 219 ədəd malalar, 588 ədəd traktor yedəkləri və s. lizinq yolu ilə alınmış, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara verilmiş və ya lizinq yolu ilə satılmışdır (5, s.68).

Beləliklə, hesab edirik ki, yeyinti sənayesini inkişaf etdirmək məqsədi ilə ilk növbədə kənd təsərrüfatına investisiya yönəldilməlidir. Bu investisiyalar istehsal və xidmət sahələrinin genişləndirilməsinə, maddi texniki bazanın möhkəmləndirilməsinə, sahənin inkişafı ilə bağlı infrastrukturların yaradılmasına, texnologiyaların yeniləşdirilməsinə və s. yönəldilməlidir.

Yeyinti sənayesində sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması və günün tələblərinə

uyğunlaşdırılması baxımından respublikada İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondunun fəaliyyətinin daha da gücləndirilməsi istiqamətində atılan addımların əhəmiyyəti böyükdür. Bununla yanaşı, sahibkarlığın inkişafına təkan verəcək investisiyaların cəlb olunması və qeyri-neft sektorunda ixracyönlü istehsal sahibkarlığını inkişafının təmin edilməsi qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyulmuşdur. Bu baxımdan son beş ildə xarici dövlətlərin rəsmi və işgüzar dairələrinin iştirakı ilə biznes forumlarının keçirilməsi ənənəsi də davamlı xarakter almışdır.

Araşdırmalar göstərir ki, yeyinti sənayesinin inkişafı məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın (1.) mühüm əhəmiyyəti olmuşdur. Son illərdə görülmüş tədbirlər nəticəsində ölkəmizdə fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı və orada istehsal olunan məhsulların həcmi xeyli artmışdır. 2014-cü ildə 1762 emal müəssisəsi fəaliyyət göstərirdisə 2018-ci ildə 2034 müəssisə fəaliyyət göstərmişdir. Fəaliyyət göstərən emal müəssisələrindən 393-ü və yaxud 19,3%-i yeyinti müəssisəsi olmuşdur. Onun, yəni 393-ün 7-i dövlət, 386-ı qeyri-dövlət müəssisələri olmuşdur. 2018-ci ildə 2014-cü ilə nisbətən yeyinti məhsulları istehsalı 25% artaraq 2433 milyon manatdan 3050,8 milyon manata çatmışdır. Sənaye məhsullarının ümumi dəyərində yeyinti sənayesinin payı 7.3%-dən 6.4%-ə düşmüşdür. Faktlar göstərir ki, yeyinti sənayesinə 2018-ci ildə cəmi 196.6 milyon manat investisiya ayrılmışdır. Qeyd edək ki, bu vəsaitin 91,6%-i daxili investisiya olmuşdur. Tərtib etdiyimiz aşağıdakı cədvələ nəzər salaq (Cədvəl 3).

Cədvəl 3.

**Azərbaycanda sənaye müəssisələrində əsas kapitala yönəldilən
investisiyalara (faktiki qiymətlərlə, milyon manat, 4.s 49-51)**

	2014	2015	2016	2017	2018	2018-ci ildə 2014-cü ilə nisbətən %, dəfə
Bütün sənaye sahələri üzrə	7639,5	8499,9	9949,8	10610,1	8497,2	111,2 %
Xarici investisiyalar	4268,8	5741,9	7350,9	6989,5	3993,1	93,5%
Daxili investisiyalar	3370,7	2758,0	2598,9	3620,6	4504,1	133,6%
Emal sənayesi	644,6	482,9	424,3	652,6	1431,9	2,2 d
Xarici investisiyalar	0,9	16,1	-	32,0	25,6	28,4 d
Daxili investisiyalar	643,7	466,8	424,3	620,6	1406,3	2,2 d
O cümlədən yeyinti məhsulları	92,4	87,9	63,6	125,5	196,6	2,1 d
Xarici investisiyalar	-	-	-	32,0	16,5	16,5 d
Daxili investisiyalar	92,4	87,9	3,6	93,5	180,1	1,9 d
İçki istehsalına	14,6	23,7	4,1	26,9	39,3	2,7 d
Daxili investisiyalar	14,6	23,7	4,1	26,9	39,3	2,7 d
Emal sənayesinin ümumi yekunda xüsusi çəkisi, %	8,4	5,7	4,3	6,2	16,9	2,0 d
Yeyinti sənayesi	1,2	1,0	0,6	1,2	2,3	1,9 d
İçki istehsalı %	0,2	0,3	0,0	0,3	0,5	2,5 d

Təhlil göstərir ki, sənaye müəssisələrində 2018-ci ildə daxili investisiyaların həcmi 4504,1 milyon manat təşkil etmişdir. Xarici investisiyalar daha çox daxili investisiyalarla əvəz olunur. Lakin yeyinti məhsulları istehsalına yönəldilən investisiyaların xüsusi çəkisi çox ləng artır (2014-92,4 mln. manat, 2018-ci ildə 196,6 mln. manat), yeyinti sənayesinə ayrılan investisiya emal sənayesinin xüsusi çəkisi 7,3%-ni təşkil etmişdir.

Aparığımız araşdırmalar göstərir ki, yeyinti məhsulları istehsalını artırmaq üçün istehsal və xidmət obyektlərin texnoloji cəhətdən yeniləşdirilməli, müasir tələblərə cavab verən marketinq infrastrukturunu yaradılmalı, istehsal obyektlərinin istehsalçı və istehlakçı inteqrasiyası təkmilləşdirilməli, bir çox sahələrin investisiyalaşdırılması həyata keçirilməlidir.

Y E K U N

Yuxarıda qeyd olunanlar və ölkədə investisiyası qoyuluşu üçün yaranmış əlverişli şəraiti nəzərə alaraq respublikanın aqrar sfera və yeyinti sənayesinin əlaqəli inkişafının təmin edilməsi məqsədilə aşağıdakı prioritet istiqamətlər üzrə daxili və xarici investisiyaların cəlb olunması üçün geniş imkanlar olduğu qənaətinə gəlmək olar:

- Kənd təsərrüfatı bitkiləri toxumçuluğunun və tingçiliyin inkişaf etdirilməsi, həmin sahələr üçün infrastrukturun dəstəklənməsi;

- Kənd yerlərində yerli texnologiyalara əsaslanan kiçik aqrar emal müəssisələrinin, xüsusi ilə də ət, süd, meyvə, tərəvəz emalı şəbəkəsi yaradılması, şərabçılığın inkişaf etdirilməsinə investisiyanın artırılması;

- Emal sənayesi müəssisələri üçün yardımçı materiallar (şüşələr, plastik qablar, tıxaclar, yeşiklər və s.) istehsalı müəssisələrin yaradılması;

- Regionlarda nəqliyyat, yol, anbarlar, soyuducular və s. infrastrukturun yaxşılaşdırılması, sosial obyektlərin inkişafına şərait ayrılması;

- Rayonlarda mövcud olan həm istehsal, həm də emalla məşğul olan kəndli təsərrüfatları (sənaye üsulu ilə işləyən müəssisələr daxil olmaqla) dəstəklənməli, onların güclərini artırmalıdır;

- Ərzaq təchizatında və ixracda rolunu oynayan rəqabət qabiliyyətli müəssisələrlə sistemli və məqsədyönlü tədbirlər, xüsusilə də idarəetmə tədbirləri gücləndirilməlidir;

- Respublikanın rayonlarında xüsusilə kənd təsərrüfatı məhsullarını istehsal edən və emalla məşğul olan yerlərdə məhsulların tədarükü üzrə qurumların marketinq şəbəkələri və topdansaş bazasının yaradılması dəstəklənməlidir.

Beləliklə, yuxarıda göstərilənlərin nəzərə alınması kənd təsərrüfatı və emal məhsulları artırılmasına, yeyinti sənayesinə zəruri investisiya qoyuluşunun artırılmasına imkan verə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı. Bakı, 26.12.2014
2. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının inkişafına və emalına dair Strateji yol xəritəsi. Bakı, 6.12.2016
3. Azərbaycanın statistika göstəriciləri. Bakı, 2019. 788 s.
4. Azərbaycan sənayesi. Bakı, 2019. 252 s.
5. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Statistik məcmuə. Bakı, 2019. 642 s.
6. İbrahimov İ.H. Aqrar sahəsinin iqtisadiyyatı. Bakı, 2016. 655.

*Гусейнова Нигяр Рахман кызы, докторант,
Бакинский Университет Бизнеса,
Адрес: ул. Г.Зардаби 88а, AZ 1122, Баку, Азербайджан,
E-mail: nigarrahmanovna@gmail.com,
© Гусейнова Н.Р., 2020*

РАЗВИТИЕ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ И ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования заключается в увеличении производства сельскохозяйственной и пищевой продукции в Азербайджане, рассматривание текущего состояния в этих областях, их взаимосвязь и инвестиционные приоритеты.

Методология исследования - «Стратегическая дорожная карта по производству и переработке сельскохозяйственной продукции в Азербайджанской Республике», «Государственная программа по промышленному развитию в Азербайджанской Республике на 2015–2020 годы», государственные программы социально-экономического развития сельского хозяйства и промышленности в соответствии с государственными программами. Исследования, методологические подходы проводились экономико-статистическими методами в соответствии с направлениями развития, формирования инвестиций.

Практическая значимость исследования заключается в том, что результаты исследования, выдвинутые предложения, могут быть использованы в проектах развития, интеграции и инвестирования сельского хозяйства и пищевой промышленности.

Результаты исследования основаны на статистике и оценке текущей ситуации, и совместный обзор развития сельского хозяйства и пищевой промышленности может привести к инвестициям.

Оригинальность и научная новизна исследования - в статье рассматриваются вопросы развития сельского хозяйства и пищевой промышленности и инвестиций. Разумно оценить развитие этих направлений с точки зрения инвестиций, их интеграции и продовольственной безопасности. Приоритетные области для инвестиций определяются на основе конкретных фактов использования имеющихся ресурсов.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, пищевая промышленность, потенциальные ресурсы, инвестиции, приоритетные направления, инфраструктура.

*Nigar Rahman Huseynova, Ph.D. student,
Baku Business University,
Address: 88a, H.Zardabi Str., AZ1122, Azerbaijan, Baku
E-mail: nigarrahmanovna@gmail.com
© Huseynova N.R., 2020*

THE DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY AND THE PRIORITY DIRECTIONS OF INVESTMENT IN AZERBAIJAN

ABSTRACT

The purpose of the research is to study the current situation, interactions and investment priorities in order to increase the production of agricultural and food products in Azerbaijan.

The methodology of the research - "Strategic Road Map on production and processing of agricultural products in the Republic of Azerbaijan", "State Program on Industrial Development in the Republic of Azerbaijan for 2015-2020", state programs of socio-economic development of agriculture and industry in accordance with the state programs researches, methodological approaches were carried out by economic-statistical methods in accordance with the directions of development, formation of investment.

The practical importance of the research is that the results of the research, the proposals put forward, can be used in the development, integration and investment projects of agriculture and food industry.

The results of the research are based on statistics and an assessment of the current situation, and a joint review of the development of agriculture and the food industry can lead to investment.

The originality and scientific novelty of the research – In the article the development of agriculture and the development of the food industry and investment are investigated at the same time. It is justified to evaluate the development of these areas in terms of investment, their integration and food security. Priority areas for investment are identified on the basis of concrete facts for the use of available resources.

Keywords: agricultural production, food industry, potential resources, investment, priority areas, infrastructure.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 09.12.2019
Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 23.12.2019
Çapa qəbul olunmuşdur: 14.01.2020*

*Дата поступления статьи в редакцию: 09.12.2019
Отправлено на повторную обработку: 23.12.2019
Принято к печати: 14.01.2020*

*The date of the admission of the article to the editorial office: 09.12.2019
Send for reprocessing: 23.12.2019
Accepted for publication: 14.01.2020*